

Ομοσπονδιακή Κύπρος: Προβλήματα και Προοπτικές

ΝΙΑΖΙ ΚΙΖΙΑΓΙΟΥΡΕΚ

ΣΤΗ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΗ και κοινώς αντιληπτή του εκδοχή, ο φεντεραλισμός μπορεί να θεωρηθεί ως ιδεολογία η οποία υποστηρίζει ότι η πολιτειακή οργάνωση των ανθρωπίνων υποθέσεων εξυπηρετείται καλύτερα από την αποδοχή της διαφοράς στα πλαίσια της ενότητας. Απηχεί την επιθυμία για συνένωση αλλά όχι για ομογενοποίηση. Με άλλα λόγια, η ιδέα της ομοσπονδίας παραπέμπει γενικά σε έναν συμβιβασμό, ο οποίος αποτυπώνεται σε ένα σύστημα ελέγχων και ισορροπιών μεταξύ της αυτονομίας των μερών και της κυριαρχίας του όλου. Ως εκ τούτου, η ανοχή, ο σεβασμός, η διαπραγμάτευση και η αμοιβαία αναγνώριση είναι λέξεις-κλειδιά για την ιδέα της ομοσπονδίας, και η «εν αυτονομία» ένωση των μερών είναι το έμβλημά της.

Η ιδέα της ομοσπονδίας, εφαρμοζόμενη σε κοινωνίες πολυεθντικές μπορεί να έχει χαρακτήρα εδαφικό ή μη εδαφικό. Ορισμένοι σχολιαστές πιστεύουν ότι χωρίς σαφή εδαφικό προσδιορισμό μια πολιτεία δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ομοσπονδία· γίνεται ένα σύστημα λειτουργικής εκπροσώπησης, πλουραλισμού ή κάποιας μορφής αυτοδιοίκησης. Παρόλες όμως τις μεταξύ τους φιλοσοφικές ή προγραμματικές διαφορές, οι υποστηρικτές της ομοσπονδίας συγκλίνουν στην επιβεβαίωση ενός ειδικού τύπου πολιτικής θέσμησης, η οποία οφείλει να εκφράζει και να αναγνωρίζει την διαφορετικότητα. Μπορούμε να πούμε ότι σε τελευταία ανάλυση η ομοσπονδία είναι πάνω απ' όλα μία αρχή οργάνωσης, η οποία εγγυάται και επαγγέλλεται τη σύνθεση ενότητας και διαφοράς. Προκειμένου να διακρίνουν την ομοσπονδία από άλλες μορφές πολιτικής οργάνωσης, οι περισσότεροι σχολιαστές την θεωρούν ως ένα αποκεντρωτικό πολιτικό σύστημα συνταγματικής διακυβέρνησης, στα πλαίσια του οποίου τα συμβαλλόμενα μέρη συνυπάρχουν στο πνεύμα της πολιτικής του συμβιβασμού. Ο τρόπος και η κλίμακα της κατανομής των εξουσιών μεταξύ κέντρου και περιφέρειας μπορεί να διακρίνει την ομοσπονδία από άλλες μορφές πολιτειακής οργάνωσης, καθ' ότι η περιφερειακή αυτονομία και αντιπροσώπευση είναι σε ομοσπονδιακό πλαίσιο όχι μόνο πιο ενισχυμένες αλλά και συνταγματικά κατοχυρωμένες. Το κέντρο δεν έχει το δικαίωμα να καταργήσει, να τροποποιήσει ή να επανακαθορίσει τα συμβαλλόμενα μέρη. Έτσι σε μια ομοσπονδία, οι περιφερειακές μονάδες είναι στην ουσία τοπικά κρατίδια.

Ένα από τα ακανθώδη ζητήματα που εγείρει η ιδέα της ομοσπονδίας είναι εάν και κατά πόσον ένα πολιτικό σύστημα που βασίζεται σε μια μη πλειοψηφική αρχή είναι συμβατό με την πολιτική ισότητα. Δεδομένου ότι η εθνοτικο-περιφερειακή αντιπροσώπευση βαραίνει θεσμικά περισσότερο από την ισότητα των πολιτών, αναφύεται στις πολυεθνικές ομοσπονδίες το ερώτημα εάν και για ποιον ισχύει η αρχή της αυτοδιάθεσης, και εάν η κατοχύρωση επιμέρους συλλογικών δικαιωμάτων μπορεί να συνυπάρχει με την ελευθερία του ατόμου.

Όσοι αμφισβητούν τα πλεονεκτήματα των πολυεθνικών ομοσπονδιών, επισημαίνουν επίσης ότι η δόμηση της πολιτείας πάνω σε πολυεθντικές βάσεις ευνοεί την υστερόβουλη εκμετάλλευση εξουσιών από φανατικές εθνο-τοπικές ομάδες, οι οποίες μπορούν έτσι να επιβάλλουν τις δικές τους επιλογές πάνω στους άλλους. Αυτός ο φόβος συμπυκνώνεται στο επιχείρημα ότι, στη χειρότερη εκδοχή τους, οι ομοσπονδίες έχουν την τάση να κατοχυρώνουν «την τυραννία της μειοψηφίας», γεγονός που περιορίζει την ελευθερία όλων.

Η απάντηση των φεντεραλιστών είναι ότι μία ομοσπονδία οφείλει κατά κύριο λόγο να προστα-

τεύει τα δικαιώματα της μειοψηφίας από την τυραννία της πλειοψηφίας. Η ομοσπονδία ως νόμιμη αρχή διακυβέρνησης θεσπίζει τα τυπικά όρια της βούλησης της πλειοψηφίας. Οι διαδικασίες του ομοσπονδιακού συστήματος αποκλείουν το ενδεχόμενο κατάρρευσης της εθνοτικής πλειοψηφίας· επειδή ακριβώς η αρχή της πλειοψηφίας σε πολυεθνικές κοινωνίες μπορεί να γίνει όργανο ηγεμονικού ελέγχου, το μόνο αποτελεσματικό αντίμετρο είναι η θεσμοθέτηση των συλλογικών δικαιωμάτων μέσω της εθνοτικής αντιπροσώπευσης και αυτοδιοίκησης.

Με άλλα λόγια, στόχος της ομοσπονδίας είναι η αποτροπή τόσο της μονομερούς ηγεμονίας, όσο και της απόσχισης ή του απόλυτου διαχωρισμού. Η επίτευξη όμως του στόχου αυτού δεν πρέπει να υπονομεύσει την αρχή της δημοκρατίας. Γι' αυτό και ο περιορισμός της κυριαρχίας και του διαχωρισμού στα πλαίσια μιας κοινά αποδεκτής ομοσπονδιακής διευθέτησης δεν πρέπει να αντιστρατεύεται τις δημοκρατικές αξίες. Είναι εξαιρετικά σημαντικό οι περιορισμοί αυτοί να εννοηθούν ως αυτοπεριορισμοί, καθόσον ένας υπερτονισμός των συνταγματικών ελέγχων και ισορροπιών μπορεί να μας απομακρύνει από το ηθικο-φιλοσοφικό περιεχόμενο της ομοσπονδιακής ιδέας. Ερχόμαστε έτσι στην κεφαλαιώδους σημασίας έννοια της Συναίνεσης.

Μία ομοσπονδία δεν είναι ένα αφηρημένο συμβόλαιο μεταξύ αφηρημένων εταίρων. Είναι το αποτέλεσμα συγκεκριμένων ιστορικών εξελίξεων και προϋποθέτει την βούληση για αμοιβαία αναγνώριση, συνεργασία και αλληλεγγύη, καθώς και μία αίσθηση συνύπαρξης. Εν ολίγοις προϋποθέτει τη συναίνεση των εταίρων· χωρίς αυτήν οι ομοσπονδιακές δομές δεν είναι τίποτε περισσότερο από ένα οικοδόμημα χωρίς πνοή. Σε μια κοινωνία όπου επικρατούν η έλλειψη συναίνεσης και η έλλειψη ανοχής όπου ο πολιτισμός και η εθνοτικότητα της μιας πλευράς επιβάλλονται ολοκληρωτικά και η πολιτική της περιχαράκωσης σε μία ταυτότητα εξοβελίζει την πολιτική της συμμετοχής και του διαλόγου είναι αδύνατον να ριζώσει οποιαδήποτε ομοσπονδιακή αρχή. Μία ομοσπονδία μπορεί να υπάρξει μόνο όπου επικρατεί αρκετή ανεκτικότητα προς την διαφορά και επιδιώκεται η συναίνεση, ακόμα και όταν προσφέρεται η δυνατότητα στη μία πλευρά να δράσει μονόπλευρα. Βασική προϋπόθεση για την άσκηση πολιτικής σε ομοσπονδιακά συστήματα είναι η ικανότητα να οικοδομείται η συναίνεση. Προκειμένου μία ομοσπονδία να ελαχιστοποιήσει τις πιθανότητες αποτυχίας, πρέπει οι ηγέτες και τα μέλη της «να καλλιεργήσουν ένα ομοσπονδιακό πνεύμα», πρέπει δηλαδή να μάθουν να σκέφτονται ως «λαός» με κοινό συμφέρον και να είναι ικανοί να αίρονται πάνω από τα μερικά συμφέροντα. Αυτό ισοδυναμεί με μία ιδεολογική δέσμευση στην ομοσπονδία, εννοούμενη όχι μόνο ως μέσο αλλά και ως τέλος, δηλαδή ως αγαθό «με αυθύπαρκτη αξία». Πρόκειται για μία δυναμική προοπτική που λειτουργεί ως απάντηση στην «πρόκληση της Ιστορίας».

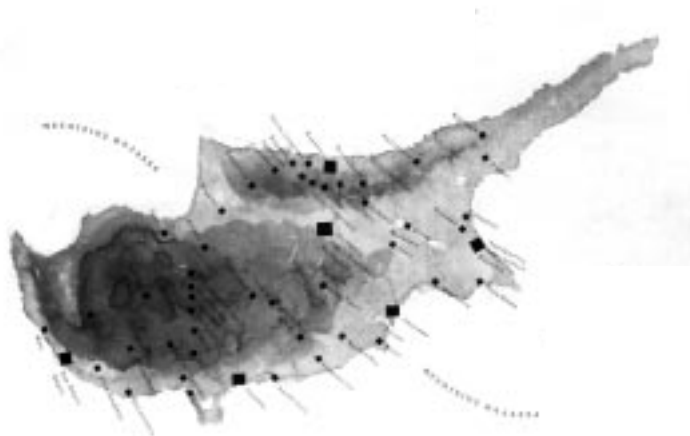
Κανένας δεν περιμένει μια ομοσπονδία σε μία πολυεθνική και πολυπολιτισμική κοινωνία να θεμελιώνεται πάνω σε μία κοινή ταυτότητα· πρέπει ασφαλώς να οικοδομηθεί γύρω από ένα νέο άξονα, αυτόν του «κοινού νοήματος», και του μετα-εθνοτικού πατριωτισμού.

Ο εθνοτικός εθνικισμός και τα ανταγωνιστικά νοήματα

Εξετάζοντας τα προβλήματα και τις προοπτικές μιας ομοσπονδίας στην Κύπρο κάτω από αυτό το πρίσμα, οι δυσκολίες είναι προφανείς. Πριν όμως ασχοληθούμε με αυτές, ας κοιτάξουμε τις ιστορικές τους ρίζες.

Η ανάπτυξη του εθνικισμού και του αισθήματος του ανήκειν στην Κύπρο με βάση το ρομαντικό Volksgeist και όχι την ιδέα του πολιτικού «έθνους», και η παράλληλη ιδεολογική συγκρότηση της εθνικότητας ως εθνοπολιτισμικής και όχι πολιτικής αρχής, οδήγησε στη διαμόρφωση δύο ξεχωριστών Volksgemeinschaften, που αντιλαμβάνονταν το κράτος ως οργανική πολιτισμική και γλωσσική εθνική οντότητα.

Το αίτημα της ένωσης αντιστοίχως με την μητέρα Ελλάδα και την μητέρα Τουρκία –η πολιτική έκφραση αυτής της αντίληψης –έγινε ο κεντρικός στόχος των εθνικισμών στην Κύπρο. Το αποτέλεσμα ήταν η άρνηση συμμετοχής στην οικοδόμηση μιας ενιαίας πολιτείας στην Κύπρο και η ανάπτυξη των δύο αμοιβαίως αποκλειόμενων εθνοπολιτισμικών κοινότητων. Η Κύπρος δεν γινόταν αντιληπτή ως αυτοτελής εδαφική οντότητα, όπου θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα ανεξάρτητο κράτος, αλλά ως εδαφικό υπόλοιπο το οποίο νοηματοδοτείται μόνο ως μέρος της μεγάλης οικογένειας του ελληνικού ή και του τουρκικού έθνους.

Η καλλιέργεια του ελληνικού εθνικισμού στην Κύπρο, μέσω της διάχυσης των αλτρωτικών ιδεών της ελληνικής διανόησης του 19ου αιώνα στην ανατολική περιφέρεια του Ελληνισμού πολιτικοποίησε τις τοπικές εθνοτικές παραδόσεις στην Κύπρο και τις μετέτρεψε σε δυναμικά στοιχεία πολιτικής αλλαγής. Η ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης σε αλτρωτικές βάσεις, το όραμα δηλαδή της εθνικής χειραφέτησης μέσω της ένωσης με την Ελλάδα, απέκλειε ως αίρεση και προδοσία τον οραματισμό οποιασδήποτε άλλης μορφής συλλογικής ύπαρξης εκτός από την ένωση με την Ελλάδα. Υπό το πρίσμα αυτών των αντιλήψεων οι Ελληνοκύπριοι αντιμετώπισαν το κυπριακό ζήτημα ως πρόβλημα αυτοδιάθεσης που αφορούσε αποκλειστικά τους ελληνικής εθνικότητας Κυπρίους. Δεν ήταν προετοιμασμένοι και πρόθυμοι να αντιμετωπίσουν το ζήτημα από την οπτική γωνία ενός πολιτικού «έθνους» το οποίο θα κατοχύρωνε τα πολιτικά δικαιώματα όλων των πολιτών, τόσο των Ελληνοκυπρίων όσο και των Τουρκοκυπρίων. Τουναντίον η επέκταση του ελληνικού εθνικισμού στην Κύπρο είχε ως αποτέλεσμα να αγνοηθεί, ακόμη και να ξεχαστεί η τουρκοκυπριακή κοινότητα.

Οποιαδήποτε κριτική της ένωσης με την Ελλάδα προσλαμβάνονταν ως άρνηση της ελληνικής ταυτότητας. Επειδή δε στα πλαίσια της οργανικής αντίληψης του έθνους, η εθνικότητα και η ιδιότητα του πολίτη ταυτιζόνταν, εθεωρείτο αυτονόητο ότι το κράτος θα έπρεπε να εκφράζει έναν ομογενή λαό. Ήταν αυτή η ρομαντική αντίληψη του έθνους που οδήγησε στην υπονόμευση της κυπριακής πολιτείας και εμπόδισε την ανάπτυξη μιας πολιτικής κοινότητας που να απαρτίζεται από όλους τους Κύπριους, ως ισότιμους πολίτες της Δημοκρατίας.

Ο εθνικισμός αγκάλιασε την τουρκοκυπριακή κοινότητα ένα σχεδόν αιώνα αργότερα απ' ότι την ελληνοκυπριακή. Οι Τουρκοκύπριοι επηρεάστηκαν από την άνοδο του τουρκικού εθνικισμού με τη συγκρότηση του σύγχρονου τουρκικού εθνικού κράτους. Η βαθμιαία μεταμόρφωση της μουσουλμανικής κοινότητας του νησιού σε μια δυναμική τουρκική εθνοτική κοινότητα που θεωρούσε τον εαυτό της ως μέρος του Μεγάλου Τουρκικού Έθνους, δεν πρέπει βέβαια να ιδωθεί ανεξάρτητα από την ανάπτυξη της ελληνοκυπριακής συνείδησης. Υπάρχει μία στενή συγγένεια, πιθανώς διαλεκτικού τύπου, ανάμεσα στον εθνοτικό ανταγωνισμό και την ανάπτυξη της τουρκοκυπριακής εθνικής ταυτότητας. Η συσπείρωση στην εθνοτική ταυτότητα, παρόλο που επηρεάστηκε από τον τουρκικό εθνικισμό και κατά κάποιο τρόπο ενθαρρύνθηκε από τους Βρετανούς αποικιοκράτες, συντελέστηκε κυρίως ως αντίδραση προς το ελληνοκυπριακό όραμα της Ένωσης, το οποίο θεωρήθηκε από τους Τουρκοκύπριους εν μέρει για ιστορικούς λόγους, ως υπαρκτική απειλή. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η διάδοση των εθνικιστικών αισθημάτων μεταξύ των Τουρκοκυπρίων ενισχύθηκε κατά τη δεκαετία του 1950, όταν το ελληνοκυπριακό αίτημα για ένωση με την Ελλάδα έφτασε στο απόγειό του. Οι συνεχείς συγκρούσεις που επακολούθησαν συνετέλεσαν στην παγίωση ενός αισθήματος τουρκοκυπριακής εθνοτικής ταυτότητας εκεί που προηγουμένως δεν υπήρχε παρά μία γλωσσο-θρησκευτική κοινότητα, και ήταν κατά τη διάρκεια αυτής ακριβώς της περιόδου που το αίτημα της τουρκικής ένωσης, δηλαδή της διχοτόμησης, διατυπώθηκε ρητά.

Με την διαμόρφωση των δύο ξεχωριστών ενωτικών κινήσεων, η Κύπρος έγινε στην πολιτική γλώσσα των εθνικών ακροατηρίων μία μη-πατρίδα, μία μη-χώρα: Μεγαλόνησος και Yavrutan¹ αντιστοίχως. Δεν υπήρχε καμία βούληση για την οικοδόμηση μιας κυπριακής πολιτείας. Με τον σχηματισμό των δύο αυτών αντιπαρατιθεμένων συντηρητικών και ανταρτικών εθνικισμών, των συμβολικά ανταγωνιστικών και αλληλοαποκλειόμενων, αναπτύχθηκε η αμοιβαία μισαλλοδοξία και τροφοδοτήθηκε ιδεολογικά η εθνοτική σύγκρουση. Η Κύπρος, λίγο πριν την ανεξαρτησία της, βίωσε την εμπειρία αυτής της αμοιβαίας μισαλλοδοξίας, η οποία εξακτινωνόταν από το ιδεολογικό προς όλα τα επίπεδα της δημόσιας ζωής.

Η δημιουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας ήταν το αποτέλεσμα ενός θεσμικού συμβιβασμού, ο οποίος αποτυπώθηκε στις συμφωνίες Ζυρίχης και Λονδίνου του 1959. Αυτός ο συμβιβασμός σήμαινε πρακτικά ότι αποκλειόταν η ένωση με την Ελλάδα ή την Τουρκία καθώς και οποιαδήποτε μορφή διχοτόμησης. Η αποκήρυξη της ένωσης και της διχοτόμησης ήταν η θεμελιακή προϋπόθεση για την εφαρμογή του συντάγματος της Κύπρου του 1960, όπως ρητά καθορίζει το άρθρο 185, σύμφωνα με το οποίο το έδαφος της Δημοκρατίας, είναι «ενιαίο και αδιαίρετο» και «η καθολική ή μερική ένωση της Κύπρου μεθ' οιοδήποτε άλλο κράτος ή η χωριστική ανεξαρτησία αποκλείονται».

Αν και οι Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι δέχτηκαν μέσω των ηγετών τους τον Συμβιβασμό

πρέπει να τονισθεί ότι αυτός ο συμβιβασμός δεν ήταν αποτέλεσμα διαβουλεύσεων μεταξύ των δύο κοινοτήτων, αλλά διαπραγματεύσεων μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Το γεγονός αυτό είναι καθοριστικής σημασίας καθόσον, παρά τις Συμφωνίες της Ζυρίχης - Λονδίνου και παρά την αποδοχή του Συντάγματος, οι ηγέτες των δύο κοινοτήτων εξακολούθησαν να είναι έντονα προσκολλημένοι στην Ένωση και στη Διχοτόμηση, ελπίζοντας ότι κατά κάποιο τρόπο θα κατάφεραν να τις προωθήσουν. Αυτές ήταν οι δεσπόζουσες αντιλήψεις αμέσως μετά την οικοδόμηση του ανεξάρτητου κράτους στην Κύπρο. Σε αυτό το πλαίσιο μπορούμε να καταλάβουμε την κρίσιμη παρατήρηση που έκανε το 1960 ο Μακάριος σχολιάζοντας την δημιουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας: «Οι συμφωνίες δημιούργησαν ένα κράτος αλλά όχι ένα έθνος».

Τα όνειρα της ένωσης και της διχοτόμησης, τα οποία είχαν απορρόφησει, ασκούσαν ακόμα ισχυρή επίδραση. Το αίτημα της Ένωσης δικαιολογείτο με το επιχείρημα ότι οι Ελληνοκύπριοι είναι πολιτισμικά και πνευματικά ένα με τους Έλληνες της Ελλάδας – ότι δηλαδή στην πραγματικότητα αποτελούν ένα έθνος το οποίο έπρεπε να συσσωματωθεί σε μία πολιτική οντότητα. Έτσι το αίτημα της Ένωσης συγχώνευε τις πολιτισμικές με τις πολιτικές αξίες. Τα επιχειρήματα για την ένωση επαναλαμβάνονταν από την τουρκοκυπριακή πλευρά με πανομοιότυπο τρόπο. Κι' αυτό γιατί οι Τουρκοκύπριοι ισχυρίζονταν ότι είναι πολιτισμικά και πνευματικά ένα με τους Τούρκους της Τουρκίας, ότι είναι δηλαδή μέρος του τουρκικού έθνους. Αυτός ο συμφυρμός του πολιτισμικού με το πολιτικό λειτούργησε απαγορευτικά για οποιαδήποτε συμβιβαστική λύση, δεδομένου ότι σε παρόμοιες καταστάσεις είναι αδύνατον να διακριθούν οι καθαρά «πολιτικές» από τις «πολιτισμικές» διαφωνίες.

Μια πολιτική ορίζεται ως μια ομάδα ανθρώπων που ζουν κάτω από ένα κοινό καθεστώς, οι αντιπρόσωποι του οποίου παίρνουν τις σημαντικές αποφάσεις για την ομάδα ως σύνολο. Οι αρχηγείες όμως του νεοδημιουργηθέντος κράτους της Κύπρου, υπηρετούσαν, αντίθετα, συγκρουόμενες εθνικές πολιτικές. Η εμμονή σε αποκλίνοντες εθνικούς προσανατολισμούς δεν άφηγε περιθώρια για τη δημιουργία μιας ενιαίας Κυπριακής κοινωνίας, ενύνησε αντίθετα τον εγκλωβισμό σε περιχαρακωμένες ταυτότητες. Οι κοινωνικοί κανόνες και τα δικαιώματα πηγάζαν από τις αντίστοιχες εθνοτικές κοινότητες ως έκφραση της ταυτότητάς τους και περιοριζόνταν σ' αυτές. Λόγω αυτής της αδυναμίας να συντελεστεί μια μετατόπιση από την πολιτική της ταυτότητας στην πολιτική της αλληλεπίδρασης, η συγκρότηση του κράτους στην Κύπρο δεν είχε σημαντική και μόνιμη επίδραση στη διαδικασία της πολιτικής κοινωνικοποίησης, όπως είχε συμβεί στη Δύση. Στην Κύπρο, το πολιτισμικό συγκρουόταν με το πολιτικό, η εθνικότητα με το κράτος.

Αυτή η αστάθεια του μετααποικιακού κράτους υποδαύλιζε την εθνοτική σύγκρουση και ενίσχυε την ακαμψία των εθνοτικών ταυτοτήτων, οι οποίες με τη σειρά τους πυροδοτούσαν τις εθνοτικές φιλοδοξίες. Μέσα από αυτήν ακριβώς τη διαδικασία ο τουρκοκυπριακός εθνικισμός έγινε το όχημα για μια νέα εθνοτική ταυτότητα· πολιτικοποίησε τα μέλη της κοινότητας και δημιούργησε μία διεκδικητική κοινωνία, παράλληλη με αυτή των Ελληνοκυπρίων.

Η έξαρση του εθνικισμού στην Κύπρο είχε ως κατάληξη το να ζουν οι άνθρωποι σε χωριστές εθνοτικές και πολιτικές κοινότητες, με περιορισμένο όμως το δικαίωμά τους για αυτοδιάθεση. Το σύνταγμα της Δημοκρατίας της Κύπρου τους στερούσε το δικαίωμα να «διατεθούν» κατά βούλησιν εξαναγκάζοντάς τους να ζουν στα πλαίσια ενός δικαιοδικού κράτους υπό καθεστώς αλληλεξάρτησης και αλληλοσυγκράτησης. Η αλληλεξάρτηση και η αλληλοσυγκράτηση είναι βέβαια ουσιώδεις προϋποθέσεις μιας ομοσπονδίας. Παρ' ότι οι Ελληνοκύπριοι και οι Τουρκοκύπριοι ήσαν πολίτες της ίδιας δημοκρατίας, δεν έβλεπαν τον εαυτό τους ως πολιτικό σώμα, ούτε και ανέπτυξαν έναν κοινό πατριωτισμό, δηλαδή το αίσθημα νομιμοφροσύνης προς την κοινή πολιτεία.

Σήμερα πλέον δεν φαίνεται πιθανό να μπορεί να εξαλειφθεί η συνείδηση των ξεχωριστών ταυτοτήτων, οι οποίες δημιούργησαν τις δικές τους εθνοτικές κοινωνίες. Προσπάθειες να υπαχθούν αυτές οι ξεχωριστές ταυτότητες σε μια κοινή ταυτότητα θα εκραγούν στο βαθμό που θα εκληφθούν από τις εθνοτικές κοινότητες ως απειλή κατά της ύπαρξής τους. Ιδιαίτερα μετά τη γεωγραφική διαίρεση της Κύπρου και τον ριζικό διαχωρισμό των δύο κοινοτήτων, οι εθνοτικές ταυτότητες γίνονται τόσο έντονες ώστε η νέα πραγματικότητα είναι δύο ξεχωριστές εθνικότητες που ζουν δίπλα-δίπλα.

Η απόσχιση όμως δεν είναι πάντα εφικτή ή επιθυμητή. Πρώτα απ' όλα, οι συγκρουόμενες διεκδικήσεις για το έδαφος και τις πλουτοπαραγωγικές πηγές, καθιστούν την ειρηνική απόσχιση σχεδόν αδύ-

νατη. Η τουρκοκυπριακή κοινότητα κατέχει ένα ξεχωριστό κομμάτι του εδάφους ως αποτέλεσμα ξένης στρατιωτικής εισβολής, έτσι που να στερείται νομιμότητας. Μία άλλη σημαντική εξωτερική πτυχή του ζητήματος είναι η ελληνο-τουρκική ισορροπία δυνάμεων στην Ανατολική Μεσόγειο, η οποία ανάγεται στη συνθήκη της Λωζάννης (1923) και υπήρξε το υπόβαθρο του κυπριακού συμβιβασμού του 1959 που οδήγησε στη δημιουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η εθνοτική σύγκρουση στην Κύπρο έχει όντως και μια εξω-κυπριακή διάσταση, Άλλοτε ανταναλά την ευρύτερη ελληνο-τουρκική ένταση και άλλοτε την υποδαυλίζει. Αυτός μάλλον είναι και ο λόγος που ένας συμβιβασμός στην Κύπρο εξακολουθεί να είναι μία απτή ουτοπία. Η διαδικασία συμφιλίωσης στην Κύπρο θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την μελλοντική εξέλιξη των ελληνο-τουρκικών σχέσεων.

Η προοπτική μιας ομοσπονδιακής Κύπρου ευνοείται από τη συνειδητοποίηση ότι ούτε η τουρκοκυπριακή ανεξαρτησία μέσω της διχοτόμησης, ούτε ένα ελληνοκυπριακό εθνικό κράτος μέσω της επιβολής ή της αφομοίωσης είναι αποδεκτές ή πρόσφορες λύσεις. Η λύση θα πρέπει να αναζητηθεί σε έναν πολιτικό συμβιβασμό σύμφωνα με τον οποίο οι εθνοτικές κοινότητες θα ζουν μαζί σε ένα κράτος που θα εδράζεται στην πολιτική της ισότητας. Σε ένα τέτοιο κράτος η κάθε κοινότητα θα μπορεί να επιδιώκει μία περιορισμένη εθνοτική αυτοδιάθεση αλλά όχι ένα ξεχωριστό εθνικό κράτος. Στο βαθμό που οι κοινότητες συνιστούν μέρη μιας ενιαίας χώρας αυτό δεν συνεπάγεται την αποκήρυξη του δικαιώματός τους για αυτοκυβέρνηση. Πρόκειται μάλλον για την μεταβίβαση ορισμένων πτυχών των δικαιωμάτων τους για αυτοκυβέρνηση στην πολιτειακή οντότητα, με την προϋπόθεση βέβαια ότι οι άλλες εξουσίες παραμένουν στα δικά τους χέρια. Αυτή η προϋπόθεση πρέπει να καταγραφεί λεπτομερώς στο συμφωνητικό της ομοσπονδίας. Με αυτή την έννοια, η εξουσία της πολιτείας πηγάζει από τις κοινότητες, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι η εξουσία της κεντρικής κυβέρνησης περιορίζεται στις εξουσίες που κάθε συμβαλλόμενο μέρος συμφώνησε να της εκχωρήσει.

Εδώ όμως ανακύπτουν τα δύσκολα και οδυνηρά προβλήματα της εσωτερικής ισοτιμίας και της κοινωνικής ενότητας. Ασφαλώς η κοινωνική ενότητα στην Κύπρο δεν μπορεί να βασιστεί στις κοινές πολιτισμικές και γλωσσικές παραδόσεις που συνέχουν τα επιτυχημένα εθνικά κράτη. Τουναντίον, η κυπριακή ενότητα πρέπει να οικοδομηθεί, όπως θα έλεγε ο Χάμπερμας, σε έναν μετα-εθνικό συνταγματικό πατριωτισμό, που θα βασίζεται πάνω σε κοινές αρχές δικαιοσύνης και δημοκρατίας. Αυτό πάλι φαίνεται να είναι δύσκολος στόχος, δεδομένου ότι σε μια κοινωνία η οποία αναγνωρίζει δικαιώματα σε διαφορετικές ομάδες, τα μέλη των ομάδων μετέχουν στο πολιτικό σώμα όχι μόνο απ' ευθείας ως άτομα, αλλά και μέσω της ομάδας, και τα δικαιώματά τους απορρέουν, εν μέρει, από την συμμετοχή τους στην ομάδα. Εάν ιδιότητα του πολίτη σημαίνει να είναι κάποιος μέλος μιας πολιτικής κοινότητας, τότε, με την δημιουργία επάλληλων πολιτικών κοινοτήτων, τα δικαιώματα που πηγάζουν από την συμμετοχή στην επιμέρους ομάδα δημιουργούν κατ' ανάγκην ένα είδος διπλής πολιτικής ένταξης που εγκυμονεί το ενδεχόμενο τριβών και συγκρούσεων ανάλογα προς τον βαθμό ταύτισης των πολιτών. Επιπλέον, ένα τέτοιο σχήμα μπορεί να γίνει υποχέριο στις φιλοδοξίες των εθνικιστών ηγετών, οι οποίοι ενδέχεται να μην ικανοποιούνται με τίποτα λιγότερο από την απόκτηση δικού τους εθνικού κράτους ή να χρησιμοποιήσουν τα δικαιώματα της ομάδας τους ως μοχλό για την προώθηση ενός συστήματος ανάλογου προς το οθωμανικό σύστημα των μιλέτ, στα πλαίσια του οποίου η αλληλεπίδραση μεταξύ των ομάδων θα ήταν αυστηρά περιορισμένη, και τα ατομικά δικαιώματα θα ήταν εξ ολοκλήρου ανύπαρκτα. Από την άλλη πλευρά, η ακύρωση των δικαιωμάτων αυτοκυβέρνησης των επιμέρους κοινοτήτων μπορεί επίσης να υπονομεύσει την κοινωνική ενότητα και την ισοτιμία, με το να ενθαρρύνει την απόσχιση ή με το να εγκαταλείπει την μικρότερη κοινότητα στο έλεος της πλειοψηφίας.

Είναι λοιπόν αναγκαίος ο συνδυασμός των οικουμενικών ατομικών δικαιωμάτων με τα «κοινωνικά δικαιώματα» που προσιδιάζουν στην κάθε ομάδα. Και σε αυτήν όμως την περίπτωση προκύπτει ένα εμπόδιο καθόσον, προκειμένου να επιτευχθεί δικαιοσύνη μεταξύ των ομάδων μιας ασύμμετρης κοινωνίας επιβάλλεται τα μέλη των ανισόμερων ομάδων να απολαμβάνουν διαφορετικά δικαιώματα. Μια τέτοια επίλυση της διαφοράς μπορεί να συνεπάγεται περιορισμούς για τα μέλη της μεγαλύτερης κοινότητας. Πρόκειται για ένα δυσχερές ζήτημα. Ως εκ τούτου, μία από τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Κύπρος, είναι η ανεύρεση μιας αποδεκτής μορφής «ασύμμετρης ομοσπονδίας», η οποία θα εκχωρεί εξουσίες σε μια περιοχή που δεν δίνονται στην άλλη πε-

ριοχή. Δεν βλέπω να υπάρχει κατ' ανάγκην αντίφαση μεταξύ της αρχής της ισότητας και μιας ασύμμετρης ομοσπονδίας, δεδομένου ότι οι περιορισμοί δεν επιβάλλονται μονόπλευρα αλλά καθορίζονται από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη συναινετικά.

Επιπλέον τέτοιοι περιορισμοί δεν έχουν χαρακτήρα μόνιμο και δεν κατοχυρώνονται στο σύνταγμα της ομοσπονδίας. Καθώς η διαδικασία της συσσωμάτωσης θα προχωρεί μετά την αρχική διευθέτηση, με την πάροδο του χρόνου οι περιορισμοί αυτοί θα πρέπει βαθμιαία να αίρονται προκειμένου να επιτευχθεί πλήρως η συμφιλίωση στο νησί. Για να υπερπηδηθούν όμως οι πιθανές δυσκολίες μιας ομοσπονδιακής διευθέτησης χρειαζόμαστε κάτι περισσότερο από ένα απλό *modus vivendi* μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Χωρίς μια ουσιαστική δέσμευση που θα ωθούσε τα μέλη της μιας εθνοτικής κοινότητας να κάνει παραχωρήσεις στην άλλη, ένα ομοσπονδιακό κράτος θα είναι εκ συστάσεως ασαφές. Και χωρίς την αμοιβαία συνεργασία, ένα κοινό όραμα και τη συναίνεση, καμιά δύναμη δεν μπορεί να καταστήσει μια ομοσπονδία βιώσιμη στην Κύπρο.

Έχει τη θέση της εδώ και μια αναφορά στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία ως ευρύτερο οικονομικό και πολιτικό σύστημα μπορεί να αποβεί προσφορότατο πλαίσιο για μια τέτοια ομοσπονδιακή διευθέτηση. Η συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να αμβλύνει τόσο τον φόβο των Τουρκοκυπρίων ότι θα τους υποτάξουν, όσο και την ανασφάλεια των Ελληνοκυπρίων απέναντι στην Τουρκία. Μπορούμε επίσης να ελπίσουμε ότι η Κύπρος, ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα παύσει να είναι αντικείμενο του ελληνο-τουρκικού ανταγωνισμού. Εξ αντικειμένου, ένα ομοσπονδιακό Κυπριακό κράτος, ενταγμένο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μπορεί να αποτελέσει το θεμέλιο λίθο για μια ελληνο-τουρκική συνεργασία, η οποία με την σειρά της θα ενισχύσει τους δεσμούς της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οποιαδήποτε λύση του Κυπριακού είναι υπονομεύσιμη όσο η Ελλάδα και η Τουρκία βρίσκονται σε αντιπαράθεση. Ένας Άγγλος θεωρητικός του 19ου αιώνα, ο A. V. Dicey είπε κάποτε ότι μία σταθερή πολύ-εθνοτική ομοσπονδία απαιτεί «ένα πολύ ιδιόρρυθμο φρόνημα» από τους πολίτες της, αφού «πρέπει να επιθυμούν την ένωση και να μην θέλουν την ενότητα». Έχουμε την ανάγκη ενός μετα-εθνικού πατριωτισμού, που θα μας ενώνει, χωρίς να μας ισοπεδώνει.

Τα προβλήματα βέβαια αυτά ενδιαφέρουν αυτούς που θεωρούν μια ομοσπονδιακή λύση ως εφικτή και ευκαία προοπτική για την Κύπρο, και όχι αυτούς που είναι προσκολλημένοι στην πολιτική της ταυτότητας, καθόσον η πολιτική της ταυτότητας αντιστρατεύεται την πεμπτουσία του ομοσπονδιακού πνεύματος. Τα ακόλουθα λόγια του Ραούφ Ντενκτάς μας δίνουν ένα εύγλωττο παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η πολιτική της ταυτότητας ακυρώνει την ομοσπονδιακή ιδέα: «Είμαι παιδί της Ανατολίας. Είμαι Τούρκος με όλη μου την ψυχή και οι ρίζες μου είναι στην Κεντρική Ασία. Είμαι Τούρκος από πολιτισμό, γλώσσα και ιστορία, ως τα βάθη του είναι μου. Έχω το κράτος μου, την μητέρα πατρίδα μου. Όλες αυτές οι λέξεις όπως «κοινό κράτος», «κυπριακός πολιτισμός», «Ελληνοκύπριοι», «Τουρκοκύπριοι», είναι κενές περιεχομένου. Οι Ελληνοκύπριοι είναι απλώς Έλληνες, εμείς είμαστε Τούρκοι. Αυτοί έχουν την Ελλάδα τους, εμείς έχουμε την Τουρκία μας· γιατί πρέπει να ζήσουμε κάτω από το ίδιο κράτος;».

Για ορισμένους το πρόβλημα ομοσπονδίας όντως δεν υφίσταται. Εάν όμως το ζήτημα δεν τεθεί, δεν υπάρχει και προοπτική ...

Μετάφραση από τα αγγλικά: Σταύρος Μαραγκός

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Ο όρος αυτός δηλώνει για τον τουρκικό εθνικισμό την Κύπρο και σημαίνει μικρή πατρίδα.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Greek irredentism in Asia Minor and Cyprus», στο *Middle Eastern Studies*, Ιούνιος 1990. Niyazi Kizilyürek, *Ulus otesi Kıbrıs*, Λευκωσία 1993. (Δίγλωσση έκδοση με ελληνικό τίτλο «Η Κύπρος πέραν του Έθνους»)

Will Kymlica, *Multicultural citizenship*, Οξφόρδη 1995.

—, *Liberalism, Community and Culture*, Οξφόρδη 1989.

Graham Smith (ed.), *Federalism – the multiethnic challenge*, Longman, Νέα Υόρκη 1995.

Charles Taylor, *Multikulturalismus und die Politik der Anerkennung*, Fisher, Φραγκφούρτη 1993.

